UOT: 330.341.4:339.13

RESPUBLİKAMIZDA AQRAR BAZARIN FORMALAŞMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Y. Ə. HÜMBƏTOV
Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Aqrar bazarın formalaşdırılması və idarə edilməsi, dünya ölkələrinin təcrübəsi və mövcud mütərəqqi modellərin təhlili yolu ilə qiymətləndirilməli və bu modellərin Respublikamıza uyğun gələninin seçilməsi, tam olaraq əsaslandırılmalıdır. Seçilmiş bazar modelinin parametrləri ölkəmizin təbii-iqtisadi resurslarının, əhalinin adət - ənənələrinin həyat tərzi və psixoloji mühitinə uyğun olmalıdır.

***Açar sözlər:** aqrar bazar,bazar modelləri, dövlət himayəsi, infrastrukturlar.*

Respublikamızda aqrar sahədə qiymətlərin liberallaşdırılması, daxili bazarın zəruri, mümkün olan bazar tələblərinə uyğun prinsiplər və tələblər səviyyəsində qurulmaması, kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ona xidmət və yardımçı, köməkçi sənaye məhsulları arasında kəskin fərqlər, vergi və kredit üzrə müəyyən olunmuş güzəştlərin sona qədər təkmil olmaması və ya stimullaşdırıcı olmaması, aqrar islahatların maliyyə təminatının hələlik zəif olması və s. Digər tərəfdən istehsal və bazar infrastrukturlarının mövcud zəif və birtərəfli inkişaf səviyyəsi hazırda aqrar sahənin inkişafına mənfi təsir göstərməkdədir. Bəzi infrastrukturların əksər hallarda sadəcə öz adına adekvat kimi çıxış etməsi, digər halda isə infrastruktur kimi fəaliyyəti aqrar sahədə xeyli sayda problemlərə səbəb olmaqdadır. Odur ki, aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi üçün normal idarəçilik məntiqinə uyğun gələn bazar prinsiplərini özündə birləşdirən yüksək keyfiyyətli infrastrukturların fəaliyyəti zəruridir. İnfrastrukturların daimi inkişafı və tələbatla mütəmadi kəmiyyət və keyfiyyət artımı obyektiv zərurət kəsb etməlidir.

Respublikamızda aqrar bazarın formalaşdırılması və idarəedilməsi mexanizminin müxtəlif modelləri müzakirə edilərək, onların qiymətləndirilməsi və ölkəmiz üçün uyğun olanı seçilməlidir. Aqrar bazarın formalaşması və idarəetmə mexanizmini təhlil etsək, bu sahədə çatışmamazlıqlar və uyğunsuzluqların olduğunu görərik. Araşdırmalardan məlum olur ki, respublikamıza əsassız olaraq aqrar bazar, bəzən xarici ölkələrdən gətirilən keyfiyyətsiz məhsullar hesabına formalaşır. Nəticədə, daxili bazarın qorunması üzrə tənzimlənmə mexanizmi nisbətən zəif olduğundan keyfiyyətsiz, hətta bəzən də istifadəyə yararsız məhsulların heç bir maneə olmadan respublika ərazisinə gətirilməsinə və yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının satış qiymətinə həlledici təsir göstərməsinə, onların dəyər-dəyməzinə satılmasına səbəb olur. (3, səh 314-332)

Aqrar bazarın formalaşdırılması və idarə edilməsi, dünya ölkələrinin təcrübəsi və mövcud mütərəqqi modellərin təhlili yolu ilə qiymətləndirilməsi və bu modellərin Respublikamıza uyğun gələninin seçilməsi, tam olaraq əsaslandırılmalıdır. Seçilmiş bazar modelinin parametrləri ölkəmizin təbii-iqtisadi resurslarının, əhalinin adət - ənənələrinin həyat tərzi və psixoloji mühitinə uyğun olmalıdır. Şübhəsiz ki, təklif edilən bazarın təşkilati qurluşu mövcud şəraitə uyğun olmaqla, aqrar bazarın fəaliyyətinə müsbət təsir göstərməlidir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, bazar təsərrüfatçılıq sisteminə keçid iqtisadiyyatın bütün sahələrində həyata keçirilən transformasiya yönümlü dəyişikliklərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir və bu cəhətdən özünəməxsus funksiyalar yerinə yetirir. İqtisadiyyatda həyata keçirilən transformasiya yönümlü dəyişikliklərin gedişində bazarın yerinə yetirdiyi əsas funksiyalara informasiya, vasitəçilik, qiymət əmələgəlmə, tənzimləmə və sağlamlaşdırma funksiyalarını aid etmək olar.

Transformasiya yönümlü dəyişikliklərin gedişində bazar münasibətlərinin yerinə yetirdiyi iqtisadi funksiyaları nəzərə almaqla qeyd etmək lazımdır ki, bazar əmtəə mübadiləsi prosesində yaranan iqtisadi münasibətləri, o cümlədən də kapitalın və işçi qüvvəsinin hərəkətini, tələb və təklif əsasında formalaşan təsərrüfat mexanizmini, rəqabət, özəl tənzimləmə, qanunvericilik və iqtisadi metodlar vasitəsi ilə tənzimləmə tədbirlərini özündə əks etdirir. Problemə bu cəhətdən yanaşdıqda bazar münasibətlərinin formalaşmasının da özünəməxsus istiqamətləri mövcuddur ki, bu da ilk növbədə iqtisadi münasibətlər sistemində özünü büruzə verir.(1)

Bazar sistemi ilk növbədə müxtəlif tənzimləmə vasitələrindən və metodlarından istifadə etməklə inzibati təsərrüfatçılıq sistemi ilə müqayisədə özünəməxsus üstünlüklərə və mürəkkəb xüsusiyyətlərə malikdir. Bu baxımdan iqtisadiyyatın bütün sahələrində, o cümlədən kənd təsərrüfatında mövcud olan strukturlar bu və ya digər şəkildə köklü dəyişikliklərə məruz qalır. (4)

Aqrar sahədə bazar münasibətlərinin xüsusiyyətləri və qanunauyğunluqları nəzərə alınmaqla struktur dəyişikliklərinin bir-birilə bağlı iki xüsusiyyətini qeyd etmək lazımdır. Bunlardan biri, kənd təsərrüfatı və digər məhsul istehsalçılarının bazarda, istehlakçıların isə bütün səviyyələrdə sərbəst hərəkətinin təmin edilməsi

ilə bağlıdır. Belə bir şəraitdə bazarda tələb və təklif arasında optimal nisbətin yaradılmasını təmin etmək mümkündür.

İkinci mühüm xüsusiyyət isə aqrar sahədə struktur dəyişiklikləri zamanı bazar münasibətlərinin tənzimlənməsinin iqtisadi mexanizmlərinin fəallaşdırılması ilə bağlıdır. Bu, ilk növbədə bazar subyektlərinin səmərəli fəaliyyət mexanizminin həyata keçirilməsinə istiqamətləndirilməsi, ekoloji təmiz məhsul istehsalının təmin edilməsi, məhsul istehsalçılarına və istehlakçılarına sosial-iqtisadi dəstəyin verilməsi ilə sıx bağlıdır.

Aqrar bazarın formalaşması bilavasitə dövlətin səmərəli təsiri nəticəsində mümkündür. Ölkədə səmərəli etibarlı yüksək keyfiyyətli və nəhayət həm istehsalçının, həm də istehlakçının maraqlarını təmin edə biləcək aqrar bazar yalnız dövlətin dəstəyi ilə yaradıla bilər. Məhz belə bazarın formalaşması dövlətin prioritet strateji maraqlarının təmin edilməsinə xidmət edir.(3, səh 322)

Müasir şəraitdə bazar infrastrukturlarının tədqiq edilməsində əsas məqsəd - onun iqtisadi səmərəliliyni müəyyən etməkdir. Bu isə, yeni şəraitdə uyğun yanaşma tələb edir. Zənnimcə, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində, o cümlədən aqrar sahədə bazar infrastrukturuna xüsusi olaraq baxılmalıdır. Buna görə də hər bir infrastrukturun, xidmət etdiyi əsas istehsal sahəsi ilə birgə təhlil edilməsi məqsədəuyğundur.

Bazar infrastrukturlarını təhlil edərkən iqtisadi səmərəliliyin düzgün təyini əsas məsələlərdən biridir. Odur ki, nəqliyyat və rabitə, maddi-texniki təminat, elektrik şəbəkəsi və digər infrastruktur elementlərində səmərəliliyin təyin edilməsində mütərəqqi hesabat metodlarından istifadə olunması məsləhətdir. Buna baxmayaraq bütün istifadə olunan metodikalarda sahə prinsipi əsas götürülür. Əsas amil kimi sahədaxili istehsal əlaqələri əsas götürülür və bəzi hallarda isə digər sahələri də əhatə edir.

Hazırda aqrar sahəni digər sahələrdən fərləndirən başlıca amil kənd təsərrüfatında əmtəə istehsalçılarının bazar infrastrukturunun zəif olması, xarici rəqabətdən qorunmasına yönəldilmiş kompleks tədbirlərin lazımınca həyata keçirilməməsidir. Nəticədə aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinin istehsal və bazar infrastrukturunun inkişaf etdirilməməsi, əhalinin maddi istehsaldan uzaqlaşmasına, işsizliyin artmasına səbəb olacaqdir. Aqrar sahədə sahibkarlıq qurumlarına məxsus bazar infrastrukturlarının inkişaf etdirilməsi ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində xeyli problemlərin yaranmasına səbəb olur ki, bu da ölkənin xarici əmtəə istehsalçılarından və beynəlxalq bazar konyukturundan asılılığını artırır.

Bu gün aqrar sahənin tarazlı inkişafına təsir edən əsas amillər qiymət, maliyyə, kredit, vergi və s. istifadənin səmərəli mexanizminin bazar tələblərinə uyğun və ya sahibkarlığın inkişafı məntiqilə formalaşdırılması vacib şərtlərdəndir. Aqrar sahədə qiymətlərin liberallaşdırılması, daxili bazarın zəruri, mümkün olan bazar tələblərinə uyğun prinsiplər və tələblər səviyyəsində qorunmaması, kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ona xidmət və ya yardımçı, davamçı, köməkçi sənaye məhsulları qiymətləri arasında kəskin fərqlər, vergi və kredit üzrə müəyyən olunmuş güzəstlərin sona qədər təkmil olmaması və ya stimullaşdırıcı olmaması, aqrar islahatların maliyyə təminatının hələlik zəif olması və s, digər tərəfdən isə istehsal və bazar infrastrukturlarının mövcud zəif və birtərəfli inkişaf səviyyəsi hazırda aqrar sahənin inkişafına mənfi təsir göstərməkdədir. (2)

Milli iqtisadiyyatın tərkib hissəsi kimi, bazar infrastrukturu iqtisadi funksiyaları yerinə yetirərək hər şeydən əvvəl, ölkədə ehtiyatların tələbata uyğun bölüşdürülməsi və onlardan müxtəlif təyinatlı təsərrüfat fəaliyyətini sürətləndirərək, məhsulları istehsal etmək üçün geniş imkan və şərait yaradır.

Yuxarıda sadalananları ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, bazar infrastrukturları müxtəlif təyinatlı olsalar da bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərən sərbəst bazarlardan ibarət olmalıdır. Bu zaman tələb və təklif qanunun fəaliyyəti tam olaraq əsas götürülməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abasov İ.D. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Bakı: 2010, 592 s. 2. Alıyev.İ.H. Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə iqtisadi idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi. Bakı 2003, 315 səh. 3. Alıyev.İ.H. Qloballaşma şəraitində aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının təmin olunmasının sosial-iqtisadi problemləri. 4. В.В.Кузнецова. Экономика сельского хозяйства. Ростов, Феникс 2003, 352с

Особенности формирования аграрного рынка Республики

Ю.А.Гумбатов

Формирования и управления аграрного рынка путем практики и анализа имеющихся прогрессивных моделей мировых стран, оценивания из них выбрать моделей соответствующих нашей Республики должны обосноваться полностью. Выбранные параметры рыночных моделей должны соотвествовать природно- экономическим ресурсом, традиционным обычаям, психологическим условиям и образом жизни населения страны.

Ключевые слова: аграрный рынок, рыночные модели, государственная протекция , инфраструктура.

The formation of the charactericistices of the agricultural sector in the country.

Y.A.Humbatov

The formation and management of the agricultural market evaluated by the experience of other countres and analysis of advanced models avialable and suiting models selected. The countrys natural and economic resources and population parameters of the selected model market traditions should match your lifestyle and psychological environment.

Key words: agriculture märket, market modeli, state support, infrastrukture